हुतात्मे गुरुगोविंदसिंह व वीर वैरागी यांचा

पोवाडा : ५ :

न्यायनीतिधर्माचा ऱ्हास । करी जननाश । अशा समयास । ज्यानीं ज्यानीं दिलं दिव्य बलिदान । त्या त्या वीरांचा करण्या सन्मान । शाहीर **पांडुरंग** करि गान ॥ ध्रु० ॥

• •

चौक १ ला

सरहिंदच्या नबाबानं घेरलं गांव चमकोर । गुरुगोविंदसिंह होते आंत वेदान्ती वीर । शें दोनशें शीख लढवय्ये लढती अनिवार । किती हिंदु होते गांवांत । पर शेळ्यामेंढ्यांची जात । रक्ताचे चालले पाट । धुरळा घनदाट । भरलं अम्बर ॥ लढतांना झाली सायंकाळ । भूमि हि लाल । झाली बंबाळ । सूर्य ही गेला बुडुन रक्तांत । अंगाचं रक्त धुवून काढण्यांत । झाला निमग्न सप्तसागरांत ॥ कडाक्याची थंडी मग पडली । रात्र भडकली । करुण किंकाळी । गेली हृदयाचा चूर उडवून । किती वीर कण्हती ऊर बडवून । काळोख आला प्रेत तुडवून ॥ चाल ॥ पांच पन्नास शीख मरणाच्या शय्येवर पडला ॥ शें दोनशें शीख शेकोटी पेटवून बसला ॥ पण निराशेनं आली काळोखी त्यांच्या डोळ्यांला ॥ लढाईचा त्यांचा दम गेला । अशा वेळीं प्रकार काय झाला । बारा वाजतां रात्रीं त्या वेळा । वीरांनीं चमत्कार पाहिला । **गुरु तेजबहादूर** दिसले डोळ्याला ॥ डोळा इंगळासारखा लाल झाला । रक्ताचा थेंब टवकला । धड नव्हतं खालच्या बाजूला । तोंडाचा जबडा

उवडला । तें मुंडकं बोलूं लागलं शीख वीराला ॥ " भले बहाद्दर । फोडा नरड्याला । नका दाखवूं पाठ कोणाला । लावूं नका डाग नांवाला । पायाखालीं तुडवा भीतिला । करा मुक्त जन्मभूमिला ॥ चाल ॥ किती जरी जपलं प्रेमानं । चुकवील मृत्युला कोण ? ॥ आला जो जो जन्म घेऊन । मृत्युही त्याच्या मागून ॥ मरणाचं नांव ऐकून । जाति भित्रे थंड होऊन ! ॥ मरणाचं नांव ऐकून । वीराला चढतं स्फुरण ॥ चाल ॥ म्हणून सांगतों आज तुम्हांला । सोडूं नका धीर या वेळा । माळ घालील सिद्धी तुम्हांला" ॥ असं बोलुन मुंडक्याचा भाग नाहींसा झाला !॥ स्फुरूं लागला दंड वीरांचा उताविळ झाला ॥ १ ॥

● ●

चौक २ रा

जरी मारली बुडी पाण्यांत । सप्तसागरांत । तरि न रुधिरान्त । तसाच रक्तानं आला रंगून । सूर्यानं केला यत्न निवटून । तरी पण रक्त जाईना धुवून ॥ रणशिंगं वाजूं लागलीं । भेरी दणाणली । सेना खडबडली । चालली लढाईला शस्त्र परजून । उभे राहिले वीर दंड ठोकून । भित्र्यांची गेली छाती दडपून ! ॥ यवनांची फौज पर भारी । होती जमलेली । झुंझाया आली । गणना यौवनांची वीस हजार । इकडं शें-पांचशें वीर लढणार । ऐका कसा झाला पुढचा प्रकार ॥ ॥ चाल ॥ जोराचा हल्ला चढविला यवनीं फौजेनं ॥ गांवांतले हिंदु गेले नबाबाला शरण ॥ बोलले काय ऐका ते भित्रे दीन होऊन ॥ " नका मारूं आम्हांला आम्ही लढवय्ये न न ॥ गुरुगोविंदसिंह आणि शीख चारशें जण ॥ ते लढले तुम्हांशीं आम्हीं लाचार दीन ॥ करा दया डोस्क्यानं झाडतों तुमचें चरण" ॥ पुढं असा प्रकार झाला । कीं नबाबाच्या पायावर हिंदु लागले लोळायाला ॥ धिक्कार असल्या

जगण्याला । शिणविलं व्यर्थ आईला । लाज कसली नाहीं जीवाला । कुतऱ्याचा जन्मही बरा । राग कसला ठाव नाहीं त्याला । मान तर केव्हांच सोडून गेला । देश याचा नांवाचाच राहिला । परक्यांची लगाम तोंडाला । पाठीवरती परका स्वार झाला । आणि हिंदुघोडा दौड चालला । काय जगणं म्हणावं याला ? । असो ! जंव्हा हिंदु लागले गडबडा लोळायला । तंवा नबाबनं दिल्या लाथा सर्वांला । मग जसं चिरावं चरचरा बकऱ्यांला । तस्सा सारा लोक चिरला । जगण्याच्या आशेनं गेला । पण नरकवास लाभला नशिबाला ॥ २ ॥

● ●

चौक ३ रा

जगलेलीं मढीं हिंदूंची मेलीं पाहून । गुरु गोविंदसिंह नरवीर गेला खवळून । शीखांचं धैर्य खचलेलं पार पाहून । त्यांनीं उपाय काय मग केला आतां सांगीन ॥ चार मुलगे गोविंदसिंहाला होते सुकुमार । मोठा होता सोळा वर्षांचा बाळ कुमार । ते बच्चे सिंहाचे होते शूर रणधीर । कडकडा चावती दांत । रक्त अंगांत । उसळे अनिवार ॥ मोठा मुलगा बोलला वापाला । " लोक सारा भ्याला । जातों लढाईला । देतों यवनांना पार उधळून । आशीर्वाद द्यावा हात फिरवून । नाहींतर जातो देह टाकून" ॥ जसा तारा तुटलेला सुटतो मोठ्या वेगानं । किंवा झोत पाण्याचा उसळे पर्वतावरनं । स्वातंत्र्यदेवीचा प्यार चालला वेगानं । तें सोळा वर्सांचं पोर । घेऊन समशेर । धावलं खवळून ॥ चाल ॥ पोराचं शौर्य पाहून । शीख चालले त्याच्या मागून ॥ सिंहांचा सिंह पाहून । कोल्हीं कुत्री गेलीं घाबरून ॥ सरसरा झडपा घालून । कितीकांची फोडली गर्दन ॥ मारावें जसे ढेकूण । तसे मारले कितिक डंवचून ॥ चाल ॥ सहा तास असा बाळानं कहर मांडला ॥ किती जखमा झाल्या

पर त्याची क्षिती कोणाला ? ॥ लढलढून त्याच्या अंगाचा खुळखुळा झाला ॥ जिकडं पाहावं तिकडं मुडद्यांचा खच हो पडला ॥ इतक्यांत एक वार झाला उजव्या हाताला ॥ हात तुटून धरणीवर पडला । मग मूर्छा आली बाळाला । अन् धाडनं भूमिवर पडला । जयद्रथ जसा लाथ मारी अभिमन्युला ॥ वजिरखान तसा कचकचा तुडवी बाळाला ॥ शरीराचा चेंदामेंदा झाला । मासाच्या चिखलांत बालवीर तो बुडला ॥ हाहाकार सगळीकडं झाला । पण रक्ताचं पाणी घालून धर्म वाढविला ॥ मासाचं खत घालून धर्म वाढविला ॥ प्राणांचं मोल देऊन धर्म फडकविला ॥ ३ ॥

• •

चौक ४ था

बाळ बुडला मासारक्तांत ठार होऊन । गुरुगोविंदसिंहांना कळली वार्ता दारुण । आनंदीआनंद झाला तोषलं मन । सुखदुःख सारखं ज्याम । अशा पुरुषास । चाळवील कोण ? ॥ बोलवलं त्यांनीं मग आपल्या दुसऱ्या बाळाला । बाळ बारा वर्षांचा होता मोगरा फुलला । अंगाची कांति कोमल मोत्याचा डोळा । गाल गोरेपान पाहून । वरती येऊन । गुलाबहि बसला ॥ चाल ॥ गुरुगोविंदसिंह मग बोलले कवळ्या जीवाला ॥ “ बाळ ! भाऊ तुझा लढतांना मरून रे गेला ॥ कचकचा दुष्टांनीं पायीं ठेचला त्याला । स्वातंत्र्यदेविनं परी झेललं त्याला ॥ आतां तुझ्या रक्ताची तहान लागली तिला ॥ जा तुझा भाऊ स्वर्गाला एकला गेला ॥ जा बाळ त्याच्या सोबतीला । तूं लाडकं बाळ जीवाचं वखत पण आला ” ॥ चाल ॥ गुरुगोविंदसिंहाचे बोल । ऐकून बोललं बाळ । “ द्या आशीर्वाद प्रेमळ । हा तुमचा लाडका बाळ ॥ आई माझी नाहीं जवळ । तिला सांगा गेला ग बाळ ॥ नको रडूं आई तुंबळ । पोराचं झालं

मंगल ” ॥ चाल ॥ बाळ झट्‌नं तयार झाला । आगीशीं खेळ खेळायला । तलवार उजव्या हाताला । ढाल होती डाव्या हाताला । तंवा बाळ बोलला बापाला । “ बाबा ! चालला प्रेमाचा गोळा । पण तहानेनं घसा माझा सुकला । पाणी पिऊन जातो. ” बाळ बोलला । गुरुगोविंदसिंह मग बोलले वीर बाळाला ॥ “बाळा ! तुझा भाऊ मरून पडलाय त्या जागेला । तिथं रक्ताचा लोट चालला । जा अन् रक्ताचे घोट घेऊन ओला कर गळा ” । “ ठीक, बाबा !” बाळ बोलला । अन् गेला झुंज करण्याला ॥ चाल ॥ अग्नीचा जाळ चहूकडं मधोमध फूल ॥ चिखलांत बुडुन जसा जावा हंस सुंदर ॥ मधें हरिण मोठमोठे वाघ जसे चौफेर ॥ तसा दिसला बाळ कोमल । गिधाडांनीं घातली झडप वेगें त्यावर ॥ डोळ्यांतनं घुसले खंजीर । मानेतनं शिरली तलवार । मान तुटली, धड कोसळलं पडला भूवर ॥ ४ ॥

• •

चौक ५ वा

काळजाचे तुकडे असे दोन । पडले गळून । भडकलं मन ॥ गुरुगोविंदसिंह छातीचा कोट करून । उडी घालती झुंज करण्याला खड्ग घेऊन । दहा पांच वीर बरोबर । चमके समशेर । लाल होऊन ॥ घनघोर चाललं कंदन । नाद गेला गगन भेदून । जशी कणसं कापावींत तशा तुटती गर्दन । पर वर्मी लागला वार । गुरुगोविंद झाले घायाळ । आली घेरी त्यांना पाहून । शिखांनीं बाजूला नेलं दूर उचलून ॥ जी ॥ ॥चाल॥ **माधवदास वैरागी** एक शिष्य जीवाचा । एकनिष्ठ कल्याण जसा रामदासांचा ॥ अर्जुन जसा एक प्यारा गुरु द्रोणाचा ॥ हनुमान जसा भगवान रामचन्द्राचा ॥ चाल ॥ वैरागी गेला जवळ । अंतकाळ आला पाहून ॥ चाल ॥ गुरुगोविंदसिंहानीं जरा डोळा उघडला ॥ माधवदास वैरागी

होता जवळ राहिला ॥ गुरु बोलले माधवदासाला । " आतां आमचा अंतकाळ आला । आतां कोण समरयज्ञांत उडी घेणारा ?॥ हें कार्य देवाधर्माचं कोण करणारा ? " ॥ तंवा माधवदास बोलला । " हा बंदा दास, आपला हो झाला । हा करील धर्मयुद्धाला । वजीरखानाला जिवन्त जाळलं तरच नांवाचा बंदा झाला " ॥ चाल ॥ शिष्याचे बोल ऐकून । गुरु बोलले तुष्ट होऊन ॥ "**बंदा बहाद्दर** नांवानं । तुझं नांव आजपासून " ॥ हातीं बांधलं लोहबंधन । चढविलं युद्धकंकण ॥ मग बंद केले नयन ॥ प्राण गेले देह सोडून ॥ दोन मुलगे बळी देऊन । गुरु गेले त्यांच्या मागून ॥ त्यागाचा धडा देऊन । मरणाचं शास्त्र सांगून (शिकवून) ॥ ५ ॥

● ●

चौक ६ वा

गुरुगोविंदसिंहाचे बच्चे आणखि दोन राहिले होते अजून । माता-सुंदरी माता त्यांची करित त्यांचं रक्षण ॥ मुलगे घेऊन वेष पालटून रानोमाळीं हिंडून । वीरमाता ती कसेबसें हो लोटित होती दिन ॥ अन्न-पाण्याविण कंठीं लागले प्राण आले दाटून । ब्रीद तरी सोडती न मोठें व्रत त्यांचें दारुण ॥ पंखाखालीं लपवून पिलं जशी राहि पक्षीण । पांघरुण मायेचं घालुन तशी राही रंगून ॥ एके दिवशीं काय प्रकार झाला आतां तुम्हां सांगीन । फितूर झाला अधमाधम एक गंगाराम ब्राह्मण ॥ बातमी दिली त्यानं नबाबाला, तो काळ आला धांवून । बद्ध केले यवनानं सिंहाचे बच्चे आणि सिंहीण ॥ चाल ॥ असो, ऐका प्रकार काय झाला । तो नबाब बोलला दोघाला । कीं " पोरांनो, ! तुमचे दोघं भाऊ चिरले मी चराचरा । आतां तुम्ही लागला हाताला । तुम्ही तरी अगदींच लहान झाला । दहा वर्षसुद्धां पुरीं झालीं नाहींत तुमच्या जिवाला । म्हणून विचारतों आज तुम्हांला जर सोडलं आज तुम्हांला । तर कराल काय तुम्हीं बोला " । भाऊ भाऊ बोलले त्या वेळा । " जर सोडशील आज आम्हांला तर लोकांना घेऊन येऊं लढाईला । अन् मरुं किंवा मारुं रे तुला " । असे कडवे बोल ऐकून नबाब चरफडला ! ॥ आणि बोलला आपल्या लोकांला । " चला, गाडा, भिंतींत दोघांला ॥ चाल ॥ दगडांची रचविली भिंत । उभं केलं भावांना त्यांत ॥ जसजशी चढली ती भिंत । फोफावलं तेज जोरांत ॥ फोफावला धर्म जोरांत ॥ दगडांचे थरांथर थर । गळ्याइतके आले वरवर ॥ चाल ॥ कसायांचा कसाई बोलला । " बोला अजून सोडतों तुम्हांला । जर धर्म तुम्हीं बदलला "। पण भाऊ भाऊ बोलले ह्या वेळां । " आमचे बाबा अन् भाऊ गेले स्वर्गाला । तिथंच जाणं योग्य आम्हांला ॥ मरणाची भीति कोणाला ?। ती भीति तुझ्यासारख्याला । ती नाहीं आमच्या जीवाला " ॥ चाल ॥ भिंतीचा एक थर चढला । एक बाळ दिसेना झाला ॥ दगडांचा दुसरा थर चढला । बाळ दुसरा नाहींसा झाला ॥ तें निंद्य कर्म पाहून ॥ मृत्युहि ढळढळा रडला ॥ चाल ॥ ते दिवशीं सूर्य लवकर अस्ताला गेला ॥ ते रात्रीं चंद्र नाहीं उगला । चांदण्यांचा देह थरथरला । जा पहा अजून त्या जागेला । दरवर्षी झाडं आणि वेली रडती ढळढळा ॥ ६ ॥

● ●

चौक ७ वा

दोन पोरं होतीं जिच्या आंत । जणुं हृदयांत । अशी ती भिंत गेली घरोघर । खडबडून केले तिनं जागे शीख सरदार । स्वागत तिचं करण्याला ढाल तलवार । म्यानांतून पडले बाहेर । भाले खंजीर बारा हजार ॥ जी ॥ वैरागी बंदा बहाद्दर । जणूं काय आग । चालला उधळीत । सैन्य घेऊन । असा जाई हां हां म्हणतांना यवन कापून । कीं जसा सोसाट्याचा पवन । कडकडा झाडं मोडून । समुद्राच्या

लाटांचे कान धरूनिया देई त्यांना उसळून ॥ जी ॥ आज इथं तर उद्यां तिथं अशा झडपेनं करित बेचैन यवनांना फार ! भूतखेत अनुकुल त्याला बोललं घरदार । बसविला त्यानं असा धाक । कीं झाले किती खाक । नांव ऐकून ॥ सरहिंद गांवावर आला । चढाई करण्याला । चढविला हल्ला । होती त्याची सेना सात हजार । मांजर झडपी उंदिर । विंचवाला उतारा पाल । वैरागी आला ऐकून । बायकांचा वेष घेऊन । कितिक जण दडले खाऊन हार ॥ जी ॥ घनघोर झाली लढाई । झाली हातघाई । करती चढाई । शीख वीरांनीं मांडला संहार । जशा मधमाश्या झोंबुनी फार । कडकडून चावा घेती अनिवार ॥ मुंग्यांचे थवे जसे करती भुजंगम ठार । तसं यवनांना केलं बेजार ॥ चाल ॥ धूम ठोकली यवनी फौजेनं । वैरागी पुढं पाहून ॥ तलवारी गेल्या भंगून । खंजीर पडले गळून ॥ चाल ॥ तोफांचे गोळे गर्जना करती गडगडा । यवनांच्या डोक्यांवर झाला बाणांचा सडा । कोसळती धडं धडधडा । रणभेदी वाजती कडकडा । वीर सारा रणावर खडा । वैरागी जसा काय कडा । वैरागी मांत्रीक (अवलिया) बडा ॥ चाल ॥ वजीरखान पुढं पाहून । वैरागी धांवला वेगानं ॥ जसा सिंह झडपी हरीण । तशी काळझडप घालून ॥ वजीरखान आणला बांधून । दोरांनीं घट्ट आवळून ॥ चाल ॥ मग त्याला बांधलं खांबाला । अन् खांब पेटवून दिला । ज्यानं इथंच चिणलं होतं दोन बालकाला । तिथंच त्याला असा बदला मिळाला ॥ ७ ॥

• •

चौक ८ वा

तो बंदा बहाद्दर आला आला ऐकून । उभ्या उभ्या जीव कितिकांचे गेले करपून । कितिकांची वाचा थंड झाली गेले घाबरून । आली

घेरी कितिक यवनांना । किती एक धूम ठोकती दाढी धरून ॥ स्वप्नांत वीर वैरागी आला पाहून । किति करती शंख झोपेंत जोराजोरानं । धावायला कितिक लागती नग्न होऊन । ओरडती रडक्या सूरानं । किती धडक्या देती भिंतीला । अर्धा जीव गेला । ऊर बडवून ॥चाल॥ असा धाक त्यानं बसविला जागोजागेला ॥ त्यानं झटके दिले दिल्लीच्या सिंहासनाला ॥ तंवा फरुक्शियर होता गादीला । पर फितुरीनं लचका तोडला । अस्तनींत पडला निखारा । कापसाच्या राशीखालीं जणुं अग्नि धुमसला ॥ जसा साप पथारीखालीं लपुनिया बसला । अन्नांत जणुं जहराचा अंश (कण) कालवला ॥ किती संसार फितुरीनं पेटवून दिला ॥ बाराशें वर्षं आज झालीं फितुरीच्या रोगानं सारा देश गांजला ॥ असो ! पुढं काय प्रकार झाला ॥ चाल ॥ गुरुदासपूर नगर । तिथं होता वैरागी वीर ॥ तिथं होते कैक सरदार । पर झाले होते फितुर ॥ दैवाची गती अशी क्रूर । कालवलं जहर भेसूर ॥ चाल ॥ अबदूल समदखानाला । सामना देण्याला । शाहानं पाठवला । फौज घेऊन तीस हजार । घेरलं त्यानं नगर, तोडला आधार । वैरागीला कोंडलं किल्ल्यामधिं पार ॥ चाल ॥ वैरागी तोंड देण्याला तय्यार झाला ॥ रणभेरी वाजूं लागल्या इषारा दिला ॥ शत्रुला जाऊन भिडण्याला हुकुम त्यानं दिला ॥ पण तलवार, भाला खंजीर खडा नाहीं झाला ॥ धनुष्याच्या दोरीवर बाण चढेना त्या वेळा ॥ फितुरांचा बुजबुजाट झाला । फितुरीनं फोडला दरवाजा । कडकडा आवाज झाला । यवनांचा लोंढा आंत घुसला । लोक सारा कापूनच काढला । वैरागी चवताळून आला । पण होता अन्नपाण्याविण व्याकूळ झाला । खोल किती गेला होता डोळा । हाडं नुसतीं होतीं अंगाला । पण किती जरी सिंह रोडला । तरी सिंह तो सिंहच झाला । गर्जना केली आणि वीर चालून गेला ॥ चाल ॥ पण वैरागी एकला वीर ॥ जसा काय तीर । चालला रणधीर । शत्रुच्या वरती ॥ करकरा ओठ चावून । तलवार हातीं खेचून । जय महादेव

गर्जून चालला पुढती ॥ शस्त्रास्त्र मेघ गरजले । रक्ताचें पाणी सांडलें ॥ खळखळा चालला पाट । रक्ताचा दाट । सुरू छाटाछाट । लालेलाल लाट उसळली वरती । जय महादेव गर्जून चालला पुढतीं ॥ चाल ॥ घनघोर केलं कंदन । भूवरीं ॥ जयनाद गेला भेदून । अंबरीं ॥ दुर्दैव आलं सामोरं । सत्वरीं ॥ चाल ॥ अगणीत भाले रोखून । चारी बाजूनं । धावले यवन । केला मग हल्ला । वैरागी मूर्छा येऊन भूमिवर पडला ! ॥ चाल ॥ पकडलं त्याला दुष्टांनीं । संगरीं ॥ दिल्लीला नेलं ओढून । त्यावरी ॥ दिल्लीला प्रकार काय झाला । कसा काळ आला । तुम्हां सांगीन । हा चौक बंद करून पुढचा उघडून ॥ ८ ॥

● ●

चौक ९ वा

दिल्लीच्या एका चौकांत । पिंजऱ्यांत आणला ठेवून ॥ कुतरडी चारी बाजूला । उभीं राहिलीं तोंड विचकून ॥ पांचसहाशें शीख वीरांना । उभं केलं एका रांगेनं ॥ झाली आज्ञा, धांवली तलवार । कटाकटा काटली गर्दन ॥ खळखळा नदी रक्ताची । वाहूं लागली मोठ्या वेगानं ॥ पिंजऱ्यांतल्या शूरवीराला । दहा दिवस ठेवले जखडून ॥ पिंजऱ्याच्याजवळ जाऊन । डवचावं कुणिही भाल्यानं ॥ लाल सळ्या हातीं घेऊन । भाजावं कुणिही भ्याडानं ॥ पाडावीं भोकं देहाला । कोणीहि बाण फेकून ॥चाल॥ असा रोजचा प्रकार हा झाला ॥ आज तोडलं एका हाताला । उद्यां काटलं दुसऱ्या हाताला । परवां कापलं एका पायाला । तेरवा तोडलं दुसऱ्या पायाला । मग काढला मासाचा गोळा । मासाचे लचके किती तोडले ठाव कोणाला ? ॥ जेव्हां दहावा दिवस उगवला । पिंजऱ्यांतनं काढलं बाहेर त्याला । पुढं काय प्रकार झाला । दोन वर्षांचं एक पोर होतं वैरागीला । त्या पोराला आणलं त्या जागेला । अन् वैरागीच्या पुढं ठेवलं त्याला । एक खाटिक समशेर घेऊन आला । त्यानं

पोराची तंगडी धरून त्याला उडवलं आकाशाला । अन् मधोमध चिरलं बाळाला । शिंतोडे चारी बाजूला । रक्ताचा थेंब वैरागीच्या ओंठावर पडला ॥ पण वैरागी शांत राहिला । अन् मान खालीं टाकून बसला । इतक्यांत एक झटका मानेवर बसला । झाले दोन तुकडे देहाचे अंत जाहला ॥ मुंडक्यानं त्यानं पूजिलं हिंदभूमीला । जीवाचा दिवा मालवला । पण उजळवलं साऱ्या विश्वाला (दुनियेला) । धन्य धन्य गोविंदसिंह–धन्य वैरागी झाला ॥ चाल ॥ टाकिलं प्रेत दैत्यांनीं । दुर्गन्धि उकिरड्यावरती ॥ दुर्गन्धि घाण सडलेली । हाडकांची रास त्यावरतीं ॥ आश्चर्य काय पण झालें । सांगीन तुम्हांला पुढतीं ॥ चाल ॥ हाडकांचीं पुष्पें झालीं । दुर्गन्धी लोपुनि गेली । नव बाग प्रफुल्लित झाली ॥ चाल ॥ वीरांनीं किमया केली । मन्मुखांतुनी ती वदली ॥ चाल ॥ घनदाट भरला अंधार । पडला विसर । कार्याचा पार । परकी मायेनं गेले मोहून । हिंदजन झाले मूढ पाहून । ज्यानं अभिमान आणला परतून । **सावरकर** वीर विख्यात । त्यास हें कवन । अर्पितों आज नम्र होऊन ॥ ९ ॥

रचना–इ. स. १९३८.